

ІННОВАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ольга Сімсон,
*докторант Національної юридичної академії
ім. Я. Мудрого, старший науковий співробітник НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України, доцент*

З огляду на світові та національні тенденції економічного розвитку й визначення як головного його пріоритету інноваційної складової, право має дати адекватну реакцію на ці тенденції. «Інноваційне суспільство: новий виклик правовій науці», — наголошує на ролі права в інноваційному процесі президент Національної академії правових наук України В. Я. Тацій [1]. *В Україні складається парадоксальна ситуація, за якої інноваційне право залишається практично не дослідженим. На відміну від економічної науки, де вивченню інновацій приділяється достатньо уваги, юридичних робіт з інноваційного права бракує. Цьому є пояснення: економісти повинні осмислювати перспективи інноваційного розвитку, аналізувати фактори економічного зростання на майбутнє, представники юридичної науки підходять до предмету дослідження більш прагматично, їхня мета — забезпечити належне правовове регулювання структурним економічним відносинам, що склалися. Тому не може бути предметом активного юридичного вивчення галузь, якої, по суті, немає.* Так за даними деяких спеціалістів в Україні інноваційна економіка складає 1% [2, с. 76]. Через відсутність

усталених економічних відносин в інноваційній сфері відсутній і єдиний категоріальний та понятійний апарат у праві. Вибудовуючи норми права на позиціях описового характеру, законодавець описує те, чого немає. Тому інноваційне законодавство переповнене «мертвими», неіснуючими, неузгодженими правовими конструкціями. І хоча завдання його — стимулювання інноваційних процесів поміж суб'єктами економічних відносин, воно залишається не здатним виконати його, бо фактично не працює. Стільки часу, скільки правова наука ігноруватиме цю сферу, ми матимемо слабке і неефективне законодавство, яке своєю чергою не сприятиме розвитку відповідних економічних відносин.

Ще однією причиною того, що інноваційному праву приділяється так мало уваги, є галузева «розпрошеність» окремих його інститутів, в основному в межах господарського і цивільного права. І господарське, і цивільне право є доволі масивними та монолітними галузями, що поєднують в собі величезну кількість підгалузей, правових інститутів і норм, в яких інновації становлять лише невелику частину правового регулювання. Господарське право має підгалузь іннова-

ційного права, яка знайшла відображення у главі 34 Господарського кодексу України «Правове регулювання інноваційної діяльності», цивільне право має підгалузь права інтелектуальної власності, яка є доволі канонічним і непорушним утворенням, де інновації фактично прирівнюються до об'єктів інтелектуальної власності. Таке «паралельне існування» не сприяє об'єднанню зусиль у розвитку інноваційного права. В умовах конкуренції цивілістичної і господарської науки проблема інновацій залишається не затребуваною. Тому так безпорадно виглядають положення Господарського кодексу про інновації.

У правовій доктрині в гонитві за чистотою галузевої приналежності право втрачає спеціалізацію. А втім, правова спеціалізація — запорука ефективності правового регулювання. Розвиток вітчизняної юриспруденції підштовхує спеціалістів відгукуватись на виклики часу, розробляючи нові галузі права. Завдяки відповідним правовим механізмам правового регулювання повинні запрацювати інноваційні процеси в економічному просторі України, на відміну від розвинутих країн, де такі відносини формувались природно протягом століть існування ринкової економіки. Як справедливо зазначає О. С. Йоффе, у тих випадках, коли суспільні відносини через неодмінну потребу повинні прийняти правову форму, вони стають не взагалі відносинами, а відносинами, що регулюються певною галуззю права [3, с. 526-527]. Питання полягає у тому, що становить феномен «інноваційне право»?

У правовій літературі частіше за все можна зустріти думку, що інноваційне право, як і інвестиційне, є

підгалуззю, або іншою структурною частиною господарського права [4]. Але це не є справедливим твердженням насамперед тому, що в інноваційній, як і в інвестиційній, діяльності активну участь беруть суб'єкти цивільного права: винахідники, раціоналізатори та інші. Крім того, значну кількість об'єктів інновацій становлять об'єкти інтелектуальної власності, відносини щодо яких регулюються також цивільним правом (зокрема, договори з розпорядження майновими правами інтелектуальної власності). Інноваційні відносини не можна вмістити і в галузь охоплення цивільним правом, бо вони мають двоїсну публічно-приватну природу. До публічних відносяться такі важливі правові інститути, як формування інноваційної політики і державне регулювання інноваційної діяльності, вертикальний трансфер технологій, формування інноваційної інфраструктури тощо. Стимулювання та підтримка інноваційної діяльності суттєво зачіпають питання пільгового оподаткування інноваційної сфери, кредитування та інших форм прямого та непрямого державного фінансування, що відносяться до інститутів фінансового права.

Визначаючи галузі права, не можна не згадати про термінологічну, у даному випадку дуже суттєву, сторону проблеми. У літературі одним терміном «галузь права» позначаються два близьких, зовні схожих, але, по суті, різних явища. В одних випадках під галуззю розуміють сферу правового регулювання — будь-яку сукупність правових норм, що виділяється за ознакою предмета регулювання; в інших — реальний, об'єктивно існуючий елемент цілісної системи — права як єдиного структурованого утворення.

Цю дилему намагався вирішити В. К. Мамутов, формулюючи концепцію господарського права. Стоячи на позиції, що «публічні» і «приватні» — це характеристика не власне правовідносин, а тих норм, які їх регулюють, він формулює предмет господарського права як самостійної галузі права: «господарські відносини» — це відносини, пов'язані з початком, здійсненням та припиненням господарської діяльності» [5, с. 18]. В. К. Мамутов стоїть на позиціях єдиного предмета регулювання, який упорядкований нормами різного характеру: публічно-правового і приватно-правового [5, с. 22]. Аналогічну позицію займає учений щодо методу правового регулювання. Так, В. К. Мамутов виділяє для галузі господарського права свій особливий метод правового регулювання — метод господарського правопорядку, який інтегрує у собі всі інші методи і підпорядковує всіх суб'єктів господарювання суспільному господарському порядку. На основі існування специфічного предмета і методу правового регулювання він будує свою концепцію господарського права як самостійної галузі права в структурі права України, виражену в Господарському кодексі України.

С. С. Алексєєв виходить з того, що публічне і приватне право — це не галузі, а сфери, зони права, які іноді називають «надгалуззями», або «супергалуззями», що пронизують усі галузі права [6, с. 24]. З ним погоджується Ч. Н. Азимов, який зазначає, що, «своєю чергою, приватне право є основою для низки так званих «цивільстичних галузей права» [7, с. 152]. М. Сібільов ототожнює супергалузь приватного права і галузь цивільного права, не визнаючи

можливості охоплення приватним правом інших галузей права [8, с. 134]. Це ототожнення цивільного і приватного права не є абсолютним, бо сучасне цивільне право теж повинно включати публічні елементи для завершеності регулювання, насамперед інтелектуальної власності.

«З розвитком законодавства, — пише С. С. Алексєєв, — обумовленою потребами економічних, а також соціально-політичних та інших пануючих відносин, видаються комплексні акти, що зачіпають цілі сфери соціального життя... У цих випадках формуються комплексні галузі законодавства, в яких об'єднується за тією чи іншою предметною, тематичною і цільовою ознакою юридично різномірний правовий матеріал... в результаті можуть скластись нові, відносно самостійні правові утворення» [9, с. 254]. *Такі утворення набувають комплексного характеру. Юридичні особливості даних утворень виражені не у специфічному методі і механізмі регулювання, а у деяких особливих принципах, загальних положеннях, спеціальному правовому режимі регулювання і основне — у своєрідному предметі.*

Комплексні галузі права не мають єдиного методу правового регулювання, більш того, юридичні норми, які входять до їх складу, залишаються за своїми вихідними моментами в основних галузях. Але особливий предмет правового регулювання свідчить про існування спеціального юридичного режиму комплексної галузі. І хоч норми комплексної галузі можна «розподілити» за основними галуззями, але «замкнути» їх тільки межами основних галузей буде не ефективно.

Проблема комплексних галузей права залишається в юридичній лі-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

тературі вельми дискусійною. Але, як справедливо зазначає С. С. Алєксєєв, «часом вона набуває невинуватої суттю самої проблеми юридичної гостроти» [9, с. 257]. Саме у своїй багатомірності і водночас органічній єдності основних і комплексних галузей розвинена правова система уявляється дієвим ефективним механізмом, що має значні можливості справляти глибокий і багатосторонній регулятивний вплив на суспільні відносини.

Опоненти можуть стверджувати, що інноваційне право — це комплексна галузь законодавства, що дійсно є сукупністю законодавчих актів, яка регулює інноваційні відносини та потребує упорядкування за єдиним предметом регулювання. Прагнення до упорядкування норм реалізується у їх систематизації в межах єдиного комплексного нормативного акта. В публікаціях останнього часу наголошується на актуальності формування Інноваційного кодексу — єдиного систематизованого нормативно-правового акта, який би увібрав у себе норми регулювання інноваційних відносин. Але обрання форми нормативно-правового акта регулювання інноваційного процесу не є головним питанням: не принципово, чи буде це удосконалений спеціальний закон або кодекс. Головне, щоб реформування інноваційного законодавства проходило в межах єдиної Концепції і мало на меті передусім покращення стану використання результатів інтелектуальної творчої діяльності в ринковому середовищі для інноваційного розвитку України, для реалізації її науково-технічного потенціалу і зайняття нашою країною гідного місця на високотехнологічних ринках.

Не викликає жодних сумнівів, що правове регулювання інноваційних правовідносин потребує вдосконалення. Але чи можна визнати доцільним прийняття Інноваційного кодексу? Ця ідея не є новою, вона перманентно висувається в тих чи інших колах. Кодекс — це спосіб впорядкування, систематизації законодавства. Нині масиву інноваційного законодавства як такого не існує, є спеціальний Закон «Про інноваційну діяльність», що фактично не діє, є Закон «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», який сам потребує суттєвих змін як організаційно-правової форми технопарків, так і умов функціонування спецрежиму, є Закон «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності», що носить декларативний характер. Решта законів стосуються сфери регулювання цивільним, господарським, фінансовим, бюджетним, інвестиційним, інформаційним законодавством тощо. Сьогодні постає чимало проблем у зв'язку з одночасним прийняттям Цивільного і Господарського кодексів. Висловлюються пропозиції щодо прийняття Інвестиційного кодексу, Інформаційного кодексу, Кодексу про інтелектуальну власність тощо. Неодмінно при розробці Інноваційного кодексу проблема розмежування предмета його правового регулювання тільки загостриться. **Проте удосконалення правового регулювання інновацій потребує не просто доробки існуючого законодавства, а розробки якісно нового — комплексного системного акта, тому й основна задача на даному етапі вбачається не у систематизації і узгодженні, а у формуванні законодавства у сфері інновацій. І почати треба, на думку автора, з наповнен-**

ня спеціального Закону, що регулюватиме як приватні, так і публічні інноваційні відносини, та Концепції реформування законодавства в інноваційній сфері. Це, своєю чергою, викличе необхідність загальнотеоретичної правової надбудови над законодавством, концепції самих інноваційних відносин, виражених в інноваційному праві як комплексній галузі права. *Обмежитись комплексною галуззю законодавства можна було б лише у сфері з усталеними правовими конструкціями і засобами правового регулювання, яка потребує в основному систематизації діючого масиву джерел правового регулювання. Інноваційне право і відповідні врегульовані ним відносини є новими не тільки для вітчизняної правової науки, але і для вітчизняної економіки. Це, своєю чергою, потребує кропіткої роботи з формування правових основ, принципів, механізмів правового регулювання, розробки категоріального і понятійного апарату для даної галузі права. Без чіткого уявлення, що таке інновації, інноваційна діяльність, об'єкт інновації, форми та види інноваційної діяльності, як повинні функціонувати суб'єкти, в межах якого режиму, неможливо побудувати ефективне інноваційне законодавство.*

Крім того, як пише В. К. Мамутов: «Дискусія про розуміння права показала, що законодавство можна розуміти не просто як сукупність законодавчих актів, а як сукупність або систему правових норм [10, с. 29]. У цьому розумінні відмінність між системою та галузями права, з одного боку, й системою й галузями законодавства — з іншого, не може мати такого суттєвого значення, яке йому іноді намагаються надати в літературі.

Інноваційне право могло б стати інститутом комплексної галузі інвестиційного права, проте, інвестиції у сучасній економіці сприймаються радше як джерело фінансування, засіб досягнення поставлених завдань. Інновації ж уявляються комплексним соціально-економічним явищем, типом мислення, двигуном науково-технічного розвитку, способом життя, насамкінець. Тому адекватним даному соціально-економічному і навіть суспільному явищу могло б стати комплексне утворення — галузь Інноваційного права, що регулює приватні і публічні відносини в інноваційній сфері.

Повернемось до спірного питання про врегулювання інноваційних відносин цивільним або господарським правом. Варто підкреслити, що регулювання інноваційних правовідносин відбувається та має відбуватись нормами як господарського, так і цивільного законодавства, але насамперед спеціальним комплексним законодавством про інноваційну діяльність, що містить норми як приватного, так і публічного характеру. Те ж саме відбувається з галузевою приналежністю в праві. Так, *інноваційні правовідносини формуються на стику цивільного, господарського, фінансового і навіть адміністративного права, утворюючи комплексні інноваційні правовідносини другого порядку, що повинні регулюватись похідною комплексною галуззю права — Інноваційним правом України.* На схемі це може бути представлено таким чином (див. рис. 1).

І навіть якщо формування інноваційного права необхідно на час переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, то мета виправдо-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Рисунок 1

ує засоби. Включення інноваційного права як комплексної галузі права у вторинну, похідну систему права України, не порушуючи при цьому канонічної архітектоники фундаментальних галузей, могло б вигідно вирізнити українську державно-правову доктрину і сприяти реальним зрушенням в економічному розвитку.

Природно, саме собою відшліфовування існуючих правових конструкцій не в змозі привести до поставленої мети. Тільки розробка нової ефективної системи функціонування інноваційних правовідносин і механізмів їх правового регулювання на основі застосування моделі гармонійного поєднання публічних і приватних інтересів зможе вирішити завдання активізації інноваційних процесів. ◆

Список використаних джерел:

1. Тацій В. Інноваційне суспільство: новий виклик правовій науці // Юрист України. — 2004. — № 3. — С. 4-11;
2. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України/ Я.А. Жаліло, С.І. Архієреєв, Я.Б. Базилук та ін. — К.: НІСД, 2006. — 120 с.;
3. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». — М.: «Статут», 2000. — 777 с. (Серия классика российской цивилистики);
4. Вінник О.М. Інвестиційне право: навчальний посібник. — К.: Юридична думка, 2005. — 568 с.;
5. Мамутов В.К. Хозяйственное право: учебник/ В.К.Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; под ред. Мамутова В.К. — К.: Юринком Интер, 2002. — 912 с.;
6. Частное право: Науч.-публицист. очерк / С. С. Алексеев/ — М.: Статут, 1999 — 157 с.;
7. Азимов Ч.Н. Приватне право в системі права// Правова держава Україна: проблеми і перспективи розвитку. Короткі тези допов. наук. повідомлень республ. наук.- практи. конфер, 9 — 11.11.1995. — Х., НЮАУ, 1995. — С. 152-153;
8. Сібільов М. Загальна характеристика сфери приватного права // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 2(25). — С. 123-134;
9. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. 1. — М.: Юрид.лит., 1981. — 360 с.;
10. Мамутов В.К. Хозяйственное право. Избранные труды. — Екатеринбург: Бизнес, менеджмент и право, 2008. — 302 с.